

Protokoll fört vid besök hos Kriminalvården, anstalten Storboda, den 13–14 december 2011

Inledning

På uppdrag av chefsjustitieombudsmannen Cecilia Nordenfelt besökte enhetschefen Sven-Åke Jansson, tillsammans med biträdande enhetschefen Gunilla Bergerén och föredragandena Elisabeth Sjöblom och Lars Olsson, den 13–14 december 2011 Kriminalvården, anstalten Storboda. Besöket aviserades genom ett telefonsamtal med kriminalvårdschefen Fredrik Thunberg den 12 december.

Bakgrund

Justitieombudsmännen har enligt lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO-instruktionen) tillsyn över dem som utövar offentlig verksamhet för att tillse att dessa följer lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. JO:s tillsyn omfattar bl.a. Kriminalvården. Ombudsmännen ska särskilt tillse att domstolar och förvaltningsmyndigheter i sin verksamhet iakttar regeringsformens regler om saklighet och opartiskhet och att medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter respekteras i den offentliga verksamheten.

Av 5 a § i JO-instruktionen framgår att justitieombudsmännen därutöver fullgör de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Syftet med det fakultativa protokollet är att upprätta ett system för regelbundna besök som genomförs av oberoende internationella och nationella organ på platser där personer hålls frihetsberövade för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Besökets genomförande

Besöket inleddes med att JO:s medarbetare togs emot av personal från Kriminalvården. Från Kriminalvården deltog kriminalvårdschefen Fredrik Thunberg, kriminalvårdsinspektörerna Per Löndahl och Maria Thunqvist Eklund, Storbodaanstalten, kriminalvårdsinspektören Elisabeth Malmqvist, Täbyanstalten, personal-

assistent Anette Hellström, Kriminalvårdens verksamhetsområde Stockholm Nord samt regionjuristen Peter Wedin, Kriminalvården Region Stockholm.

Anstalten förevisades vid en rundvandring. JO:s medarbetare höll samtal i olika former med ett 30-tal intagna och med personal samt genomförde en stickprovsgranskning av handlingar. Besöket avslutades med en sammanfattande genomgång med kriminalvårdschefen Fredrik Thunberg av gjorda iakttagelser och vad som framkommit vid samtalen med intagna och personal.

Iakttagelser m.m. vid besöket

Organisation m.m.

Anstalten Storboda ligger i Rosersberg, Sigtuna kommun, ca tre mil norr om Stockholm. Anstalten öppnades 1988. Cirka 65 personer är anställda i anstalten. Omkring 450 inskrivningar sker årligen.

Storboda har 93 platser, men Kriminalvården utnyttjar sedan 2002 till fullo även anstaltens 18 så kallade beredskapsplatser. Beredskapsplatserna skapas genom att dubbelbelägga 18 av anstaltens bostadsrum.

Enligt anstaltsledningen präglas Storbodaanstalten under senare år av misskötsamhet. Detta har till stor del att göra med att anstalten den 1 januari 2010 placerades i säkerhetsklass C (A var till årsskiftet 2011/2012 den högsta säkerhetsklassen för anstalter inom Kriminalvården och E den lägsta. Från och med den 1 januari 2012 är Storboda placerad i klass 2 på Kriminalvårdens tregradiga klassificeringsskala). Klientelet har förändrats i och med säkerhetsuppgraderingen: de intagna är i högre utsträckning våldsamt utagerande och har ofta en bakgrund av misskötsamhet från andra anstalter. Många har psykiska problem och en stor del av de intagna lever med ADHD, i hög grad outredd. Strafftiderna som klienterna verkställer har också större spridning och det finns i dag fler klienter med långa strafftider i Storboda än tidigare.

En kategori av intagna som föranlett problem för anstalten i fråga om ordning och säkerhet är intagna med utvisning i dom eller utländska medborgare vars ansökan om uppehållstillstånd ännu inte slutligt avgjorts. Enligt anstaltsledningen är de ofta utagerande, ordningsstörande, rymningsbenägna och visar upp självskadande beteende. Sedan Kriminalvården och polisen inlett en dialog om den ångest och andra besvär väntan på besked kan leda till för intagna i denna kategori har polisen blivit snabbare med att handlägga beslut som rör avvisning eller utvisning för dessa personer. Detta har i sin tur förbättrat situationen i Storbodaanstalten.

De intagna i Storbodaanstalten är fördelade på fyra avdelningar. Avdelningen Storboda har 40 bostadsrum (varav 14 kan nyttjas för dubbelbeläggningar), avdelningen Mellanboda har 25 bostadsrum (varav sex kan nyttjas för dubbelbeläggningar) och behandlingsavdelningen Nyboda har 24 bostadsrum (alla enkelbelagda). Det finns även en avdelning för läkemedelsassisterad behandling (LAB) med två platser (båda enkelbelagda) samt två observationsceller.

Behandlingsavdelningen Nyboda är självhushållande. Det innebär att de intagna själva sköter dagliga sysslor som matinköp, matlagning och städning. För att bli placerad på Nybodaavdelningen krävs att den intagne skriver på ett särskilt kontrakt om skötsamhet.

De intagna på avdelning Storboda äter frukost på avdelningen medan lunch och middag intas i anstaltens matsal. Intagna på avdelning Mellanboda äter alla mål på avdelningen. Flera av de intagna på avdelningarna Storboda och Mellanboda framförde klagomål på kvaliteten på maten som serveras till lunch och middag.

Upplåsning i anstalten sker kl. 7.45, inlåsning kl. 19.45.

Bemötande

Vid samtal med de intagna framkom inte några uppgifter om att de utsatts för våld eller kränkningar från personalens sida. Det framfördes från några intagna att det kunde dröja innan de fick svar på frågor som ställdes till personal samt att medlemmar i personalen kunde ge olika besked på samma fråga.

Flera av de intagna var försiktiga med att tala med JO:s medarbetare av rädsla för att samtalet kunde medföra negativa konsekvenser för dem själva. Andra påpekade att de uppfattade det som att skriftliga JO-anmälningar kunde leda till repressalier mot anmälaren från anstaltens sida.

Bostadsrum och gemensamma utrymmen

Avdelningen Storboda är uppdelad i åtta delar. Varje del har ett eget kök. Det finns gemensamma utrymmen med soffor och tv. Storleken på bostadsrummen är enligt uppgift från personal ca sju kvadratmeter. De rum på avdelningen som är dubbelbelagda har en tvåvåningssäng samt en extra tv vid foten av den övre sängen.

Avdelningen Mellanboda är uppdelad i fyra delar. Bostadsrummen är något större än på avdelningen Storboda, men även här förekommer dubbelbeläggning i en del av rummen. Avdelningen har två kök men saknar andra särskilda gemensamhetsutrymmen. Flera intagna anmärkte på kvaliteten på sängar och madrasser på avdelningen. Avdelningen Nyboda är uppdelad i fyra delar med sex bostadsrum i varje del. Avdelningen har ett kök, ett stort nyutrustat gym med flera konditions- och styrketräningssmaskiner och ett stort gemensamt utrymme.

I den särskilda byggnaden med anstaltens gemensamma utrymmen finns en verkstad med ett lagerutrymme, en sal för byggtutbildning, ett tvätteri, en liten gymnastiksal (mestadels använd för volleyboll), ett bibliotek och en kiosk samt rum för klienthandläggare.

I stora delar av Storbodaanstalten, både i bostadsrum och gemensamma utrymmen, syns spår efter slitage och skadegörelse. På flera platser är fönsterrutor krossade. I ett av besöksrummen har målarfärg flagnat, fönstret har krossador och en av de två taklamporna är trasig. I det gemensamma bastu- och duschutrymmet på avdelningen Storboda hade toalettlocket och sitsen slitits av toalettstolen och låg på

toalettgolvet. På avdelningen Mellanboda fanns tidningsklipp m.m. på dörrar och väggar i korridoren, i ett bostadsrum fanns pornografiskt material uppsatt på väggen. En medlem i personalen uttryckte att visitering i bostadsrum med avseende på pornografiskt material inte fungerar som den ska.

Från anstaltsledningens sida framfördes att problemen med vandalisering är omfattande och att exempelvis alla fönsterrutor bytts ut under våren 2011. Kriminalvårdens utrymme för renoveringar, ommålningar och omedelbara reparationer m.m. är begränsat då dessa är fastighetsägarens ansvar.

Promenadgårdar

Anstalten har två promenadgårdar. Den större promenadgården, ca 70 x 50 meter, nyttjas av de flesta intagna på avdelningarna Storboda och Mellanboda. Större delen av promenadgården är omgärdad av stängsel och vetter ut mot trädgångar och närliggande fält. På promenadgården finns en grusplan för fotbollsspel och några bord. Vårdarna som övervakar promenaden kan få skydd från dålig väderlek i en plexiglasur, men det finns inget regnskydd för de intagna. Vid snö plogas promenadgården. Promenaden varar en timme och de intagna som går ut på promenaden måste stanna ute minst en halvtimme.

Den mindre promenadgården vid Nybodaavdelningen är ca 20 x 10 meter och på tre sidor omgiven av byggnader. Där finns en basketkorg och några möbler. Vid dåligt väder kan de intagna ställa sig mot väggen och därigenom få skydd mot väder och vind.

Intagna utan anknytning till Sverige och som har utvisning i dom eller som saknar uppehållstillstånd i Sverige bedöms av säkerhetsskäl inte kunna använda den stora promenadgården. De använder i stället Nybodaavdelningens mindre promenadgård.

Anledningen är enligt anstaltsledningen att de senaste rymningsförsöken (2010) skedde från den stora promenadgården av just utländska medborgare med av- eller utvisningsbeslut. Vid besöket av JO:s NPM-enhet fanns fem till sju intagna som tillhörde denna grupp.

Trots att rökning inomhus samt innehav av cigaretter och tändare och tändstickor på avdelningen är förbjudet framkom i samtal med intagna och personal att rökning inomhus var relativt vanligt förekommande, och ett av de vanligaste ordningsproblemen.

Inskrivning

I denna del antecknas inledningsvis följande. Bestämmelser om information om verkställigheten finns i fängelseförordningen (2010:2010) och i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse (FARK Fängelse, KVFS 2011:1). Enligt 3 § fängelseförordningen ska en intagen i anslutning till att han eller hon tas in i anstalt få tillfälle att underrätta närstående om var han eller hon befinner sig, om inte särskilda skäl talar mot det (ankomstsamtal). Detsamma gäller när den intagne

har flyttats från en anstalt till en annan. Enligt det allmänna rådet till 1 kap. 10 § FARK Fängelse bör en intagen informeras om sina rättigheter på ett språk som han eller hon förstår.

Vid samtal med intagna framkom uppgifter om att intagna inte alltid har meddelats information om sin rätt till ankomstsamtal. Vid en stickprovskontroll i Kriminalvårdens klientadministrativa system (KLAS) gick det inte att verifiera om sådan information hade meddelats den intagne eller om det fanns något särskilt skäl till att den intagne valt att inte utnyttja denna möjlighet. Anteckningar återfanns bara om ett ankomstsamtal hade ägt rum. Någon särskild påminnelse om att upplysa den intagne om rätten till ankomstsamtal återfinns inte i det dokument som anstalten kallar Lathund för inskrivning.

Syssetsättning och aktiviteter samt kontakter med omvärlden

Enligt anstaltsledningen finns det vårdare som är kontaktperson för upp till tio intagna samtidigt men antalet i sig utgör enligt ledningen inget större problem. Anstalten har en klienthandläggare per avdelning. I anstalten bedrivs programverksamhet med behandlingsprogram, bland annat BSF (Beteende, Samtal, Förändring), PRISM (Programme for reducing individual substance misuse) och One-to-One. (Se Kriminalvårdens hemsida för information om behandlingsprogrammen: www.kriminalvarden.se)

Det finns en verkstad där det finns möjlighet för ca 20 intagna att arbeta med montering eller förpackning. Anstalten har också ett Lärcentrum med två lärare där 15 intagna kan studera. Dessutom har en arbetsmarknadsutbildning nyligen startat i samarbete med Norrtälje kommun och Arbetsförmedlingen där uppemot tio intagna åt gången kan ges möjlighet att gå en byggutbildning under femton veckor. Städning kan sysselsätta åtta till tio intagna och tvättuppgifter tre intagna.

Både intagna och personal uttryckte kritik om att det fanns för lite att göra i anstalten. Det framgick också vid JO:s medarbetares rundvandringar att det fanns många intagna som inte hade någon sysselsättning under dagarna för besöket. Anstaltsledningen uppgav att sysselsättningsgraden i anstalten länge har varit låg men att den har ökat under senare tid och att lärcentret aldrig har varit fullbelagt.

Flera intagna anmärkte att det dröjer lång tid innan kollegium och upprättande av verkställighetsplaner samt att upprättade verkställighetsplaner inte följs. Enligt deras uppfattning medförde dessa förseningar att de inte kommer ifråga för insatser under verkställigheten.

Flera intagna påpekade att svar på anhållan om permission, telefontillstånd och besök ofta dröjer. Många intagna ifrågasatte att de regelmässigt nekades att ringa till IP-telefoner fastän de har anhöriga som saknar fast telefoni. En intagen framförde även att besöksrummen kunde vara ostädade, med ospolade toaletter, samt att en besökande anhörig hade visiterats på ett bryskt sätt.

Hälso- och sjukvård

I anstalten tjänstgör en sjuksköterska på heltid, dagtid måndag till fredag. För att komma i kontakt med sjuksköterskan skriver den intagne antingen en skriftlig anhållan, en så kallad systerlapp, eller ringer på en särskild telefontid måndag och fredag morgon. Under tisdagar är ytterligare en sjuksköterska i tjänst.

Det finns två läkare kopplade till anstalten, en psykiatriker och en somatiker. Psykiatrikern tjänstgör åtta timmar var fjortonde dag medan somatikern tjänstgör fem timmar var fjortonde dag – läkarna går omlott så att en läkare besöker anstalten varje vecka. Ett läkarbesök föregås alltid av ett sjuksköterskebesök. Enligt den skriftliga information som tillhandahålls intagna har alla rätt till att träffa en läkare inom två månader. Undersökningar på externa vårdinrättningar går alltid via sjukvården i anstalten.

Hälsoundersökningar vid ankomst sker av intagna som inställer sig själva. Personer som är överförda från andra anstalter eller häkten kallas inte till ett särskilt ankomstsamtal utan får i stället själva söka kontakt med sjuksköterskan genom systerlapp eller telefonsamtal. Sjuksköterskan för en dialog med sjukvården vid det andra verksamhetsstället och har tillgång till patientjournaler för samtliga intagna inom Kriminalvården.

JO:s medarbetare träffade flera intagna som inte hade varit i kontakt med hälso- och sjukvården i anstalten. Flera andra framförde synpunkter på att det hände att systerlappar inte besvarades, samt att de upplevde att tillgången till läkare var otillräcklig. Från anstaltens sida ansågs hälso- och sjukvården i Storbodaanstalten fungera mycket väl. Sjuksköterskan uttryckte att det fanns ett behov av tillgång till sjukgymnast.

Avskildhet

I denna del antecknas inledningsvis följande. Enligt fängelselagen (2010:610) får en intagen hållas avskild från andra intagna bland annat om det är nödvändigt med hänsyn till att det finns en risk för den intagnes eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa (6 kap. 7 § första stycket 2 p.). Ett beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag (6 kap. 7 § andra stycket).

Det framkom vid besöket att en intagen var avskildhetsplacerad sedan den 2 december 2011. Han hade inte haft tillgång till tv eller radio i cellen han var placerad i och hade inte heller tillgång till någon litteratur på ett språk han förstod, förutom en ordbok. Avskildhetsbeslutet hade inte skriftligen översatts till ett språk som han förstod utan delgivits honom med hjälp av telefontolk.

Enligt anstaltens sjuksköterska besöker psykiatrikern alla intagna som är placerade i avskildhet åtminstone inom 14 dagar.

Beläggnings

Anstaltsledningen anförde sammanfattningsvis följande i fråga om beläggnings i anstalten. Beslut om att nyttja beredskapsplatserna i Storbodaanstalten fattas av

Kriminalvårdens huvudkontor. Överbeläggningen i Storbodaanstalten har varit konstant sedan 2002 och har inte inneburit extra personalresurser utan de medel som tilldelats har varit avsedda att täcka kostnader för mat, kläder m.m. Den konstanta överbeläggningen innebär också att påfrestningen på rum och inventarier är högre än önskvärt. Det är oftast nyinskrivna intagna som placeras tillsammans vid en dubbelbeläggning och en slags turordning eller kölista avgör därefter när en intagen placeras ensam i ett bostadsrum. Det kan göras undantag från turordningen för personer med psykiatrisk problematik eller personer med långa strafftider. Det finns enligt personalen problem med dubbelbeläggning t.ex. vid visitationer av bostadsrum då det inte går att avgöra vem av de två intagna som gjort sig skyldig till en överträdelse av ordningsregler.

Vid de samtal som fördes med de intagna framfördes klagomål mot den regelmässiga dubbelbeläggningen av flera av bostadsrummen på avdelningarna Storboda och Mellanboda. Det uttrycktes en oro för förekomsten av våld och övergrepp mellan intagna under de tolv timmar på natten man var inlåsta tillsammans. Att få dela rum med någon man inte kom överens med eller inte kände sig trygg tillsammans med, oro för fallskador, sömnproblem till följd av att rumskamraten störde nattron samt temperaturskillnader i över- respektive underslaven var andra problem som lyftes fram med dubbelbeläggning av de intagna.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för vad som framkommit vid besöket.

Kriminalvårdschefen Fredrik Thunberg uttryckte sin oro över uppgifterna om att intagna sagt att de var rädda för att drabbas av repressalier på grund av JO-anmälningar och menade att det inte fanns någon som helst möjlighet för anstaltens personal eller han själv att veta vem som gjort anmälningar till JO.

(Vad gäller avskildhetsplaceringen som redogörs för under rubriken Avskildhet framkom följande vid ett telefonsamtal med kriminalvårdsinspektören Per Löndahl i anstalten Storboda den 20 december 2011. Den intagne hade överförts till en annan anstalt från Storbodaanstalten den 17 december. Under de dryga två veckor den intagne var avskild var han hela tiden placerad i en så kallad hårdisoleringscell. Anstalten har en möjlighet att, åtminstone under dagtid, placera en avskild person i ett av besöksrummen där en tv kan kopplas in och där finns en egen toalett. Denna möjlighet nyttjas särskilt i de fall avskiljningen varar en längre tid. Frågan om var det var lämpligt att placera den intagne omprövades varje dag. Det framkom att den intagne delgivit beslutet om avskildhet två dagar efter att beslutet fattats, och att omprövningsbeslutet delgivits honom fyra dagar efter att beslutet fattats.)

Jag har tagit del av protokollet, som inte föranleder några åtgärder från min sida.

Cecilia Nordenfelt